

УДК 341.171

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ ВІД УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Євген ПОПКО,

кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник
кафедри порівняльного і європейського права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SUMMARY

This article analyzes the Association Agreement between the EU and Ukraine. The author studied economy cooperation between the parties and presented statistics on the size of Ukrainian economics on the export and import with other countries and regions of the world. Particular attention is paid to the specific clauses relating to the creation of a deep and comprehensive free trade area. The conclusions are made on possible prospects for Ukraine after signing the Association Agreement and entering free trade zone with the EU.

Key words: EU, Ukraine, Association Agreement, free trade zone, economics.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. Досліджено питання економічної співпраці між сторонами й подано статистичні дані щодо обсягу української економіки в експорті та імпорті з іншими країнами й регіонами світу. Особливу увагу приділено конкретним пунктам Угоди, що стосуються створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі. Подано висновки щодо можливих перспектив для України від підписання Угоди про асоціацію і створення зони вільної торгівлі із Європейським Союзом.

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, Угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, економіка.

Постановка проблеми. Першим договором між Європейським Союзом (далі – ЄС) з Україною була Угода про партнерство та співробітництво, підписана в 1994 році. У 2007 році Україна і ЄС почали переговори про нову форму співпраці. У вересні 2008 року в Парижі на саміті ЄС – Україна було вирішено підготувати договір про асоціацію. Також це мало на увазі й створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі, яке стало можливим завдяки вступу України до Світової організації торгівлі в лютому 2008 року.

Переговори були завершені в грудні 2011 року, але через політичну та економічну кризу в Україні було потрібно більше ніж два роки, перш ніж були підписані політична й торговельна частини договору [1].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС повністю була підписана 27 червня 2014 року. Підписання супроводжувалося одночасною ратифікацією Верховною Радою України та Європейським парламентом 16 вересня 2014 року.

Важливі частини угоди Україна – ЄС про асоціацію були тимчасово прийняті з 01 листопада 2014 року [2].

Із 01 січня 2016 року був також прийнятий на тимчасовій основі пункт IV Угоди про асоціацію, який установлює поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ).

Угода про асоціацію є новаторським документом: це перша угода, заснована на політичній асоціації між ЄС і країною Східного партнерства, є безпрецедентною у своїй природі, що стосується охоплених питань і їх глибини.

Угода фокусується на підтримці основних реформ, відновленні й зростанні економіки, а також управлінні та взаємодії таких секторів, як енергетика, транспорт і охорона навколишнього середовища, промислова кооперація, соціальний розвиток і захист рівноправ'я, захист прав споживачів, освіти, молоді та культурне співробітництво.

Угода також акцентує свою увагу на цінностях і таких принципах: демократія й верховенство закону, повага прав

людини та основних свобод, ринкова економіка і сталий розвиток.

В Угоді вирішуються питання розширення співробітництва в галузі зовнішньої політики й політики безпеки та енергетики.

Вона включає в себе ПВЗВТ, яка є ширшою, ніж класичні зони вільної торгівлі, що передбачають відкриття ринків, а також вирішення питання конкурентоспроможності, передбачення кроків, необхідних для задоволення стандартів і торгівлі ЄС.

Угода також висвітлює питання справедливості, свободи й безпеки, які також включають у себе положення про мобільність.

Метою статті є прояснення того, що собою являє договір про асоціацію між Україною та ЄС, які перспективи відкриває він для нашої країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на численні обговорення цієї угоди, залишається чимало непорозумінь серед прихильників і противників асоціації в Україні та інших країнах, що не дивно з огляду на складність самої угоди: це 486 статей (312 із них стосуються ПВЗВТ) на 2 137 сторінках.

Саме тому варто детально пояснити й описати, що таке ПВЗВТ.

Очевидно, що в положеннях Угоди передбачено всі умови встановлення зони вільної торгівлі (далі – ЗВТ) між ЄС та Україною. Це означає, що митні тарифи, які сплачуються при продажу товарів між Україною та ЄС, у більшості випадків поступово знизяться до нуля.

Варто виділити три особливі ознаки цього договору.

По-перше, Угода є асиметричною, тобто, незважаючи на те що ЄС знизить свої тарифи майже відразу й у повному обсязі після впровадження поглибленої та всеохопної ЗВТ, для України це буде відбуватися поетапно, до 10 років, щоб відобразити різницю в промисловій конкурентоспроможності між двома територіями.

По-друге, у зв'язку з дуже складною економічною ситуацією в Україні, ЄС в односторонньому порядку вво-

дить тарифну частину договору з кінця квітня 2014 року. Це означає, що українські експортери здебільшого товарів можуть мати доступ до ринку ЄС без сплати мит.

По-третє, одним важливим винятком повної тарифної лібералізації з боку ЄС буде сільське господарство, де певна експортна продукція буде ввозитися без справляння ввізного мита, але тільки в межах певних квот. Однак це не означає, що поза квотою ввезення експортної продукції забороняється, просто в такому випадку потрібно буде платити зазначене в угоді ввізне мито.

Хтось може зауважити, що нічого революційного тут немає: створення ЗВТ – це один із найпоширеніших інструментів торговельної політики, тому що вони приносять економічні вигоди, значно підкріплені економічною теорією і практикою.

ЄС уже ввів ЗВТ в багатьох країнах світу, на сьогодні веде переговори про нові угоди, зокрема із США та Японією. Так само, як й Україна веде переговори про угоди з Канадою, Туреччиною та Ізраїлем.

Це означає, що правила внутрішнього ринку ЄС у широкому сенсі (технічні стандарти, санітарні й фітосанітарні правила, державні закупівлі, конкуренція, інтелектуальна власність тощо) поступово будуть застосовуватися в Україні й базуватися на українському законодавстві.

Ніхто не заперечує, що це певний виклик для України.

Правила внутрішнього ринку ЄС досить складні, оскільки їхнім наріжним каменем є захист прав споживачів. Але це не означає, що ці правила не націлені на розвиток бізнесу. Навпаки, вони спрямовані на встановлення правильного балансу між захистом прав споживачів і конкурентоспроможністю промисловості.

Існує поширена думка, що, прийнявши правила Євросоюзу, Україна отримає переваги на ринку ЄС, але зіткнеться з труднощами при експорті на інші ринки, втрачаючи з одного боку те, з чим можна виграти з іншого.

Однак це неправильно.

По-перше, із 500 мільйонами споживачів і ВВП близько 14 трлн євро в 2014 році (це в 12 разів більше, ніж, наприклад, у Росії, з огляду на поточний обмінний курс) ринок ЄС є найбільшм у світі.

По-друге, європейські норми і стандарти широко відомі по всій планеті: можливість експорту продукції в ЄС у багатьох випадках означає можливість експорту в інші країни світу.

По-третє, європейські галузі, які неухильно дотримуються правил ЄС, не мають ніяких проблем із експортом продукції на російський ринок, про що свідчить той факт, що ЄС є сьогодні головним торговим партнером Росії. Грубо кажучи, різниця між нормами ЄС і Росії ніколи не ставала на заваді в експорті німецьких автомобілів у Росію.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є широкомасштабною [3], складається з таких частин:

- загальні принципи;
- політичний діалог і реформи, у тому числі поступове зближення в галузі безпеки, оборони й зовнішньої політики;
- правосуддя, свобода та безпека, у тому числі перспективи безвізового в'їзду до країн ЄС;
- торгівля й питання, пов'язані з торгівлею, по суті, ПВЗВТ;
- економіка й сектор співпраці;
- фінансове співробітництво, у тому числі положення щодо боротьби з шахрайством;
- інституційні, загальні та заключні положення.

Перелік питань, які охоплюються частиною економіки, вражає. Вона включає в себе, крім іншого, макроекономічну політику й державне управління, енергетику та ядерну політику, права споживачів і охорону навколишнього се-

редовища, корпоративне управління, питання зайнятості й освіти, охорону здоров'я та соціальну політику. Ця співпраця ґрунтується на поступовому наблизненні до законодавства ЄС і відповідних міжнародних норм і стандартів. Україна також візьме участь у європейських агентствах і програмах, у прикордонному й регіональному співробітництві.

Угода про асоціацію сама по собі не передбачає будь-якого значущого вільного пересування робочої сили. Вона делегує це питання двостороннім міжурядовим угодам між Україною та окремими країнами-членами ЄС.

Розділ, присвячений питанням торгівлі, є економічно найбільш важливою частиною Угоди про асоціацію. Він застосовує інноваційну концепцію «поглибленої і всеохопної зони вільної торгівлі» (ПВЗВТ). Ця система заснована на досвіді єдиного європейського ринку, Європейської економічної зони, а також торгових угод між ЄС і потенційними кандидатами для вступу в ЄС.

ПВЗВТ спрямована на лібералізацію інвестиційних режимів. Вони забезпечують внутрішнє звернення інвесторів із країн-партнерів і механізми для міжнародного арбітражу в разі виникнення суперечок у галузі прав інвесторів. Вони лібералізують торгівлю послугами, захист прав інтелектуальної власності, гармонізацію державної допомоги і правил конкуренції, а також пропонують доступ до ринків державних закупівель країни-партнера. Такий широкий порядок денний для лібералізації торгівлі та інвестицій вимагає або далекосяжних узгоджень, або взаємного визнання різних торгових та інвестиційно спрямованих правил та інститутів.

ПВЗВТ включає в себе всі перераховані вище компоненти й заходи [4]. Гармонізація торгових та інвестиційних режимів України з інтересами ЄС буде ґрунтуватися на поступовому прийнятті відповідного законодавства ЄС українською стороною. Це дасть українським підприємствам змогу на частковий доступ до єдиного європейського ринку товарів, послуг і капіталу.

Є деякі винятки в галузі вільного руху товарів, які в основному стосуються торгівлі сільськогосподарськими товарами. Доступ до українських експортерів на ринок ЄС буде в більшості випадків, як і раніше, обмеженим, буде регулюватися імпорними тарифами ЄС і тарифними квотами (тарифні пільги для певної кількості імпортованої сільськогосподарської продукції – ці величини будуть поступово збільшуватися). З іншого боку, Україна отримала право поетапної відмови від митних зборів на автомобілі, що імпортуються з ЄС, і експортного мита на деякі види сировини (наприклад, насіння соняшнику, металобрухт, худобу і шкіру). Наша країна також отримала перехідний період до десяти років ребрендингу вітчизняних продуктів, таких як коньяк або шампанське, щоб вони повною мірою дотримувалися правил ЄС щодо захисту географічного зазначення продуктів.

Важливо відзначити, що ПВЗВТ між Україною та ЄС також включає главу про торговельні аспекти енергетичного співробітництва. Однією з цілей цього є забезпечення безпечного й безперервного транзиту природного газу через Україну до Європи.

Ще до підписання договору про асоціацію, за різними прогнозами, оцінка потенційного довгострокового накопичувального приросту добробуту для України коливалася в діапазоні від 5 до 10% і близько 1% для ЄС [5].

За цим прогнозом, для України будуть більшими як ризики, так і можливий прибуток, адже порівняно з ЄС Україна є меншим партнером із більш високими початковими торговими бар'єрами й більш високим впливом двосторонньої торгівлі. Варто пам'ятати, що більшість із цих прогнозів використовувалися ще до вступу нашої

країни до СОТ, до кризового 2008 року та без знання делай ПВЗВТ.

Не можна оминати питання економічних взаємовідносин між Україною та Російською Федерацією.

У кінці минулого року Росія у відповідь на ЗВТ з ЄС включила Україну в групу країн, що підпадають під продовольче ембарго з 1 січня. У чорному списку Україна опинилася в компанії з Канадою, США, ЄС, Австралією, Норвегією, Чорногорією, Ісландією і Ліхтенштейном. Російські санкції не критичні для української економіки, але болючі для окремих підприємств. Російське ембарго може негативно відбитися передусім на українських експортерах м'яса, ковбасних виробів, риби, молока, молочних і харчових продуктів на основі рослинних жирів, а також на овочів і фруктів.

Негативний ефект від російських санкцій буде мінімальний, так як де-факто обмеження з боку РФ для української продукції діяли й раніше. Торгові війни з Україною Росія веде із серпня 2013 року. Із того часу багато українських підприємств уже переглянули географію своєї зовнішньоекономічної діяльності. Майже половина українського продовольчого експорту зараз припадає на Азію, ще 14% – на Африку. А з урахуванням прогнозованого зростання населення планети перспективи розширення ринків збуту для вітчизняної сільгосппродукції виглядають досить оптимістично.

Важкої промисловості переорієнтуватися на інші ринки складніше. Український метал і вироби з нього можуть бути затребувані в країнах, що розвиваються, в Азії – Індії, Індонезії, Малайзії. Але за останні п'ять років світовий експорт металу в цей регіон виріс на 30%, а поставки української продукції лише на 5%. Щоб витримати конкуренцію за цей ринок із Китаєм, вітчизняним металургам доведеться сфокусуватися на модернізації виробництва.

Вітчизняним машинобудівникам переорієнтуватися з російського на альтернативні ринки простіше. У багатьох країнах, насамперед на Близькому Сході, затребувані українські турбореактивні двигуни, трансформатори, насосна техніка й літаки. Зокрема, у кінці минулого року стало відомо про попередні домовленості держпідприємства «Антонов» і компанії Taqnia Aeronautics про постачання для військово-повітряних сил Саудівської Аравії 30 багатоцільових літаків Ан-178.

Починаючи з 2014 року, геополітичне положення України ще більш змінило основні положення цих оцінок. Україна втратила регіони, які мали найбільш інтенсивні торговельні відносини з Росією, – Крим і Донбас. Сам конфлікт, у результаті якого стався економічний спад в обох країнах і відбулося різке зниження курсу їхніх валют, також сприяв порушенню в двосторонній торгівлі. Нарешті, у січні 2016 року Росія призупинила угоду про вільну торгівлю між Україною. Усі ці обставини повинні призвести до зменшення ролі Росії в загальному обсязі українського торгівлі й збільшення частки для ЄС.

Дійсно, це було підтверджено наявною статистикою торгівлі [6]. У період з 2012 по 2014 роки частка ЄС у загальному обсязі експорту України виросла з 24,9% до 31,5%, а загальний обсяг імпорту України – від 31,0% до 38,7%. За цей самий період частка країн СНД (включаючи Росію, колись найбільшого торгового партнера України) знизилась з 36,8% до 27,6% від загального обсягу експорту й із 40,7% до 31,7% від загального обсягу імпорту. Загальна вартість українського експорту зменшилася на 21,7%, а імпорту на 35,8%.

Росія сама підштовхує Україну до обнуління економічних зв'язків і зміцнення торговельних відносин із ЄС і рештою країн світу. Повністю компенсувати втра-

ту російського ринку поки не вдається: у 2015 році загальном український експорт знизився на третину. Але з урахуванням того, що українські виробники вже присутні на більшій частині великих ринків і стабільно розширюють географію збуту, завдання заміни російських партнерів на більш надійних не виглядає нездійсненним.

З огляду на продовження конфлікту з Росією, у тому числі й торговельні санкції Росії проти України, подальшого зниження обсягів торгівлі України варто очікувати збільшення частки ЄС. Це робить швидку реалізацію ПВЗВТ між ЄС та Україною ще більш важливою для нашої країни, ніж це було кілька років тому.

Переваги договору про асоціацію не обмежуються створенням двосторонньої торгівлі та пов'язаного з ним зростанням добробуту. Угода може також принести структурні й інституційні переваги.

Гармонізація зі стандартами ЄС повинна запропонувати українським підприємствам більш широкий доступ до ринків третіх країн, а також ЄС. Зрештою, це має допомогти українським підприємствам стати частиною глобальної доданої вартості. Гармонізація також підвищить якість і безпеку вітчизняного виробництва й торговельних товарів і послуг. Посилення конкуренції на внутрішньому ринку зумовить поліпшення споживчого вибору.

Нормативно-правова та інституційна гармонізація може сприяти поліпшенню ділового й інвестиційного клімату в Україні. Додатковий приплив прямих іноземних інвестицій сприятиме модернізації економіки України, реструктуризації підприємств, створенню нових робочих місць і, можливо, більшій диверсифікації її галузевої структури. Побічно це повинно допомогти знизити її високую енергоемність.

Нарешті, інституційні положення договору про асоціацію можуть допомогти поліпшити верховенство закону, прозорість внутрішньої політики й боротьбу з корупцією. Вони також пропонують зовнішній орієнтир для внутрішньої політики та правил регулювання економіки.

Проте ці переваги будуть реалізовані тільки за наявності політичної волі й за умови, що влада України матиме адміністративний потенціал для швидкого і точного виконання положень. Це може стати серйозним викликом для країни, яка до сих пір мала певні проблеми в реформуванні своєї економіки та уряду.

Для ЄС, крім наявності привабливого економічного партнера, основною перевагою угоди про асоціацію є геополітичний аспект питання. Політично стабільна й економічно процвітаюча Україна в інтересах усіх людей у Європі. Це також є причиною для підписання аналогічних угод з іншими країнами Східного партнерства. На сьогодні дві з них – Грузія та Молдова – підписали угоду про асоціацію, розпочали її реалізацію.

ЄС підписав три угоди про асоціацію з країнами Східного партнерства (Грузія, Молдова й Україна) у 2014 році, які демонструють інноваційний підхід до добросусідського партнерства в торгівлі. Вони більш амбітні, ніж угоди, укладені в кінці 1990-х і на початку 2000-х років із південними середземноморськими країнами, які також є частиною європейської політики сусідства. Вони пропонують більш усеосяжні рамки співробітництва, особливо в галузі торгівлі, інвестицій та організаційних питань.

У зв'язку з цим нові члени угоди про асоціацію копіюють шаблон торговельних угод і угод про асоціацію, підписаних у 1990-х роках із потенційними кандидатами в ЄС із Центральної та Східної Європи, які стали членами ЄС у 2004 і 2007 роках. Вони також нагадують угоди про стабілізацію та асоціацію, укладені із західними Балканськими країнами в 2000-й і 2010-й роки, багато з яких із тих пір стали офіційними кандидатами на вступ до ЄС.

Існує, однак, одна важлива відмінність між тими угодами та новими угодами про асоціацію з країнами Східного партнерства: останні не передбачають перспективи членства в ЄС країн-партнерів. Преамбула Угоди про асоціацію між ЄС та Україною містить тільки загальне розуміння: «... європейське прагнення України і ... її європейського вибору, в тому числі її прихильність до створення глибокої і стійкої демократії та ринкової економіки...».

Звичайно, Угода про асоціацію не скасовує статтю 49 Договору про Європейський Союз, який дає кожній європейській державі право звернутися, щоб стати членом ЄС, до тих пір, поки вона поважає основні демократичні права і права людини та прагне до їх просування. Проте сама Угода не дає ані політичну, ані юридичну обіцянку майбутнього членства в ЄС. Це має бути взято до уваги тими, хто стверджує, що угоди, підписані ЄС з Україною, Молдовою та Грузією, означають відкриття процесу вступу в ЄС для цих країн.

Ухвалення норм і стандартів ЄС в поєднанні з безмитною торгівлею сприятиме залученню інвесторів і передачі технологій із західноєвропейських та інших провідних економік. Це допоможе перетворити українську економіку з експортера сировинних матеріалів і сільськогосподарської продукції в гравця, який повністю інтегрувався в ринки ЄС.

Однак для цього треба поступово знизити нестабільність, що виникла через економічну й військову агресію, і потрібно, щоб поточні реформи результативно вплинули на викорінення корупції, закріплення верховенства права тощо для поліпшення ділового середовища.

Із тих пір, як розпався Східний блок, чотири сусідки України, які згодом приєдналися до ЄС, демонстрували середнє річне зростання більше ніж на 3% (у 1992–2013 роках реальне зростання економіки в Польщі становило 4,2%, у Словаччині – 4,1%, у Румунії – 2,2%, в Угорщині – 1,7%, за даними Світового банку), тоді як ВВП України в середньому щорічно скорочувався на 0,7%.

Звичайно, у будь-якого порівняння є межі. Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія належать до ЄС (із 2004 року, а Румунія – із 2007 року), вони географічно ближчі до заможної Західної Європи й не входили до СРСР.

Але варто мати на увазі, що в період із 1992 по 1995 роки, коли вони підписали угоди про асоціацію з ЄС, їх

членство було дуже віддаленою перспективою, більшість інвесторів не брали цього до уваги. Країни все-таки зуміли продемонструвати істотне економічне зростання протягом 1990-х років.

Висновки. Усі ці чинники значно стимулюють усі західні компанії здійснювати частину свого виробництва в цих країнах.

Звичайно, Україні може знадобитися значно більше зусиль, ніж цим країнам, хоча б тому, що вона два десятиліття відтягувала впровадження реформ, а також тому, що реформи будуть проводитися під час військово-економічної кризи.

Але як позитивний момент варто відзначити, що Україна може зробити певні висновки з успіхів і невдач своїх сусідів.

У будь-якому випадку немає ніяких вагомих причин, чому Україна не може повторити ці досягнення, і ПВЗВТ, безумовно, є правильним кроком у цьому напрямі.

Список використаної літератури:

1. Ukraine: can meaningful reform come out of conflict? Marek Dabrowski [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bruegel.org/wp-content/uploads/imported/publications/pc_2014_08_Ukraine.pdf.

2. Official Journal of European Union. L278. Volume 57. 20 September 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:278:FULL&from=EN>.

3. European Council. Association Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/agreements-conventions/agreement/?aid=2013005>.

4. EU-Ukraine deep and comprehensive free trade area [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/april/tradoc_150981.pdf.

5. The free trade agreement between the EU and Ukraine% conceptual background, economic context and potential impact. Marek Dabrowski, Svitlana Taran [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.case-research.eu/sites/default/files/publications/CNSA_2012_437.pdf.

6. State statistics service of Ukraine documents publishing. Geographical structure export-import of goods [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/en/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_e/g_s_rik_e.html.